

PANOPTİK TOPLUMDA İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ VE SUSKUNLUK SARMALI PARADOKSUNUN ELEŞTİREL DEĞERLENDİRMESİ

Mehmet Emin BEGTİMUR
İstanbul Gelişim Üniversitesi, Türkiye
mbegtimur@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4458-3976>

Adem AYTEN
İstanbul Gelişim Üniversitesi, Türkiye
ademay@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1968-8776>

<i>Atf</i>	Begtimur, M. E., Ayten, A., (2024). “PANOPTİK TOPLUMDA İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ VE SUSKUNLUK SARMALI PARADOKSUNUN ELEŞTİREL DEĞERLENDİRMESİ”. İletişim Çalışmaları Dergisi, 10 (2),186-209.
------------	--

Geliş tarihi / Received: 25.04.2024

Kabul tarihi / Accepted: 15.05.2024

DOI:10.17932/IAU.ICD.2015.006/icd_v010i2004

ÖZ

Yeni iletişim teknolojileri ve araçlarının sunduğu dijital ortamda kullanıcılar her türlü içeriğe zaman ve mekân sınırlaması olmadan erişme, içerik üretme ve içeriği yayma olanağını yakalamıştır. Bireyler pasif medya içeriği tüketicisi olmaktan çıkarak aktif içerik üreticisine dönüşmüştür. Tüm bunlara rağmen yeni medya; yeni kamusal alan oluşturma, düşünce ve ifade özgürlüğünü ilerletme, azınlık seslerinin duyurulması ve çoğulcu demokrasiye katkı konularında ettiği vaatleri gerçekleştirememektedir. Kullanıcılar dijital ortamı güvenilir bulmamakta ve yüz yüze iletişimde hissettiği endişe ve korkuyu dijital dünyada fazlasıyla hissetmektedir. Siyasi ve ticari güç odaklarının dijital ortamları gözetleme ve denetleme amacıyla kullanması bireylerin daha fazla suskunluk sarmalına girmesine

yol açmaktadır. Hayatının her anında gözetlenen ve gözetlendiğinin farkında olan bireyler, özgür düşünmekten ve düşüncelerini özgürce ifade etmekten kaçınmaktadır. Hatta zamanla özgürlük düşüncesinden bilinçli ya da bilinçsiz olarak uzaklaşmaktadır. Çalışma kapsamında panoptikon, süperpanoptikon, sinoptikon ve omniptikon kavramlarına ilişkin literatür taraması yapılarak gözetim toplumunda düşünce ve ifade özgürlüğünün geçerliliği ve yeni medyanın suskunluk sarmalını kırıp kıramadığı eleştirel perspektifle sorgulanmış ve tartışılmıştır.

Anahtar Kelime: *Yeni Medya, İfade Özgürlüğü, Suskunluk Sarmalı, Gözetim Toplumu.*

A CRITIC OF THE PARADOX OF THE FREEDOM OF EXPRESSION AND THE SPIRAL OF SILENCE IN PANOPTIC SOCIETY

ABSTRACT

In the digital environment offered by new communication technologies and tools, users have the opportunity to access, produce and disseminate all kinds of content without time and space limitations. Individuals have become active producers rather than passive consumers of media contents. Despite all this, new media cannot fulfill its promises to create a new public space, advance freedom of thought and expression, make minority voices heard, and contribute to pluralistic democracy. Users do not find the digital environment reliable and feel the same anxiety and fear in the digital world that they feel in face-to-face communication. The use of digital environments by political and commercial power centers for surveillance and control causes individuals to enter a spiral of silence. Individuals who are watched at every moment of their lives and are aware that they are being watched, avoid thinking freely and expressing their thoughts freely. In fact, over time, people move away from the idea of freedom, consciously or unconsciously. Within the research, the validity of freedom of thought and expression in the panoptic society and whether or not the new media were able to break the spiral of silence are critically questioned and discussed by literature review on concepts of panopticon, superpanopticon, synopticon and omnipticon.

Keywords: *New Media, Freedom of Expression, Spiral of Silence,*

*Panoptic Society.***GİRİŞ**

Sosyal bir varlık olan insan bir arada yaşamaya başladığı andan itibaren yöneten ve yönetilen ilişkisi hep var olmuştur. Bir diğeri üzerinde tahakküm, denetim ve kontrol kurabilmek için güç mücadelesine tutuşmuş, farklı mekanizma ve kurumlar geliştirilmiştir. İktidar içeride belli bir disiplin ve düzeni sağlarken dış tehditlere karşı koruyucu işlevini de yerini getirmiştir. Halkın dinsel ve mitsel unsurlarla ve kaba kuvvetle yönetildiği eski çağlarda iktidar kendini gösterir ve halkı görmezden gelirken ikna ve gönül rızasına dayalı modern yönetim anlayışında iktidar kendini gizlemekte ve halkın görünürliğini istemektedir. Halkın duygu, düşünce, tutum, tavır ve eylemleri her zaman bilinmelidir ve şeffaf olmalıdır. İktidarlar, karanlık olan her şeyi tehdit olarak algılamıştır. Zira karanlık korkutucudur, bilinmezdir ve bu yüzden de düşmandır. Işık, karanlığı aydınlatır. İktidar adına bu karanlığı yok edecek olan modern ışık ise, yeni iletişim teknolojileri ve araçlarıdır.

Son derece hızla gelişen yeni iletişim teknolojileri ve araçlarının sunduğu dijital ortamda, kullanıcılar her türlü içeriğe zaman ve mekân sınırlaması olmadan erişebilme, içerik üretebilme ve ürettiği içeriği yayabilme olanağını yakalamıştır. Bu olgu bireyleri pasif medya tüketicisinden aktif üreticiye dönüştürmüştür. Geleneksel medya ortamında pek mümkün olmayan bir şekilde yeni medya ortamında birey kişisel bilgisini, ilgisini, sevgisini ve nefretini, her türlü duygu ve düşüncesini özgürce ifade edebilmektedir. Önemli toplumsal konularda belli bir görüşe destek vererek ya da karşı çıkarak belli bir yönde kamuoyunun oluşumuna doğrudan ya da dolaylı olarak ön ayaklık etmektedir. Aykırı, eleştirel ve radikal görüşlerin de ifade edilmesine imkan tanıyarak demokratikleşme sürecine katkıda bulunabilmektedir. Liberal ya da ana-akım çalışmalar bilinen kuram ve yaklaşımlar bu yönde bir düşüncüyü ortaya koymakta ve yaymaktadır. Fakat son yıllarda yaşanan toplumsal olaylarda görüldüğü üzere iktidarlar, bu araçlar ve onların sahip olduğu özellikler sayesinde, görünmeyen bir gizil güç olarak kamusal ve özel yaşamın hemen her anında ve her düzeyinde yeniden üretilmektedir. Birey doğumundan ölümüne kadar herhangi güç odağıyla çatışmadan gönüllü veya gönülsüz ya da bilinçli veya bilinçsiz olarak gözetim sisteminin kutsallığına teslim olmaktadır. Bütün davranış, tutum, düşünce ve hatta hayallerini bile bu kutsallığın istekleri doğrultusunda şekillendirmektedir. Böyle bir ortamda

eleştirel düşünme, sorgulama, analiz etme, farkına varma, tepki gösterme ve makbul olana aykırı davranma artık sistemin efendileri ve köleleri tarafından lanetlenmektedir. Yaşanan bu süreçte en vahim olansa inşa edilen gözetim toplumunda köle olanların, sistemin efendilerinin tam da istediği şekilde, direnmeye çalışanlara linç, sanal zorbalık, düşmanlaştırma, ötekileştirme, dışlama tehdidi ve benzeri sosyal yaptırımlar uygulamasıdır. Bu da tam da Neumann'ın Suskunluk Sarmalı Kuramında ortaya koyduğu gibi bireyleri, bu yeni ortamlarda hâkim olan görüşün dışında duygu ve düşüncelere sahipseler, farklı olan bu duygu ve düşüncelerini ifade etmekten alıkoymaktadır.

Çalışmada ilk kez İngiliz düşünür Jeremy Bentham tarafından ortaya konulan panoptikon kavramından yola çıkarak yeni iletişim ve gözetim teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan toplumsal sistemde eleştirel çalışmalarca gündeme getirilen süperpanoptikon, sinoptikon ve omniptikon kavramlarına ilişkin literatür taranarak var olan kaynaklar çerçevesinde gözetim toplumunda düşünce ve ifade özgürlüğünün geçerliliği ve yeni medyanın suskunluk sarmalını kırıp kıramadığı eleştirel bakış açısıyla irdelenmiştir.

PANOPTİK TOPLUM

Panoptisizm ve İktidar

Jeremy Bentham'ın 1787 yılında bir arkadaşına yazdığı mektuplarda ortaya koyduğu hapishane modeli için kullanılan panoptikon kavramı, antik Yunanca'daki "bütünü, tamamı" anlamına gelen "pan" sözcüğüyle "göz, görmek, gözlemlemek ve görünüm" anlamlarına gelen "optik" kelimelerinden türetilmiştir (Sabahçı, 2023 s. 111). Böylelikle panoptikon kavramı bütünü görme ve tamamını gözetleme anlamında kullanılmaktadır. Kavramın sosyal bilimler literatüründe kullanılmasına Fransız düşünür Michelle Foucault öncülük etmiştir.

Tarihsel olarak, tanrı ya da tanrı-kralların, bir başka ifadeyle kutsal iktidarların toplum üzerindeki denetiminin göstergesi olan optik (göz), Bentham'ın panoptikonuyla birlikte dindışı, kutsal olmayan iktidarın yeni iktidar biçimiyle birlikte yeryüzüne inmiştir. Kapitalist iktidar, toplumsal denetimin sağlanması sürecinde optik (göz)'i aşırı bir biçimde vurgulamıştır. Çünkü görünmeden gören iktidar ile toplumun bilinç yapısı, optik (göz)'in baskısıyla tahakküm altına alınmaktadır (Çoban ve Özarslan,

2016, s. 7).

Bentham tarafından ortaya konulan gözetleme modelini özetle ifade etmek gerekirse, dairesel ve birkaç katlı olarak tasarlanmış büyük bir hapisane, hapisanenin tam ortasında bir gözetleme kulesi, gözetleme kulesinden net olarak gözetlenebilen tek kişilik yüzlerce hücreler, hücrelerdeki mahkumların birbirleriyle hiçbir iletişiminin olmaması, mahkumların tamamının her zaman gözetleme kulesi tarafından gözetleniyor olması, gözetleme kulesindeki gözetleyicinin mahkumları görebiliyor ama mahkumların gözetleme kulesindeki gözetleyiciyi göremiyor olması (Bentham, 2016, s. 14). Yani mahkumlar her an gözetlenmektedir. Bentham'ın mektubunda vurgulandığı üzere burada amaç mümkün olduğunca, çok nedenle, mahkumların her an gözetlendiğine inanması, ya da aksine gözetlenmediğinden emin olamaması, gözetlendiğine kendini inandırmasıdır (Bentham, 2016, s. 13). Diğer bir deyişle Bentham'ın tasarladığı hapisane modelinde mahkumlar her an gözetlenebilmekte, gözetlenmiyorsa da gözetlendiğini düşünmektedir. Ve bu düşünce çerçevesine göre tüm eylem ve davranışlarına yön vermektedir. Bu çerçevede panoptisizmin temel amacının kitleleri zihnen ve bedenen gözetim altında tutarak, onlara dayatılan iktidarı içselleştirmelerini sağlamak olduğu söylenebilir.

Foucault (2006, s. 297)'a göre panoptikon modelinin en büyük başarısı, gözetlenende iktidar tarafından her an gözetlendiği ya da görülebilirlik algısını oluşturabilmesidir. Sürekli gözetlendiğine inandırılan kitleler, artık iktidarın her yerde hazır ve nazır olduğunu düşünerek iktidar kendisini gözetlemese de gözetlendiğini varsayarak bu durumu içselleştirmektedir. Bunun en güzel örneği gazetecilerin iktidar baskısı dolayısıyla kendilerine oto sansür uygulamalarıdır. Foucault'a göre Bentham tarafından tasarlanan gözetim mekanizması yalnızca hapisanelere münhasır kalmamış, zaman içerisinde hastaneler, işyerleri ve eğitim kurumlarına da taşınmıştır. Bu şekilde kurumsal yapıların merkezleri; gücün, iktidarın ya da otoritenin bakışını devralmıştır. Böylece panoptisizm, geçmişteki iktidar pratiklerine yeni bir alternatif sunmuştur. Dolayısıyla model yalnızca hapisanelere değil, belki de çağdaş hayatın iktidar mekanizmalarının tamamına yayılan bir model olmuştur (Giddens, 2008, s. 352). Böyle bir sistemde kaba kuvvet kullanmaya ya da baskı uygulamaya gerek yoktur. Çünkü herkes gözetlendiği, gözetlendiğini bildiği ve öyle zannettiği için kendi rızasıyla iktidarın istekleri doğrultusunda hareket edecektir.

Güç ya da iktidar, insanın doğasında olan en temel ve son derece korkunç bir güdüdür. Sosyal varlık olarak insan, diğerleriyle olan toplumsallaşma sürecinde onlara hükmetme ve onlara karşı üstünlük sağlama arzusu taşır. İlk başlarda çok mertçe ve masum olarak sergilenen güç gösterisi belli bir zaman sonra diğerlerine hükmetme, onları denetlemeye ve hatta onları itaate zorlamaya dönüşür (Hayal, 2013, s. 5). Güç, diğer insan, olay ya da nesnelere üzerinde herhangi bir değişiklik yapabilme kabiliyetidir. İktidar ise bu gücün sembolik merkezidir. İktidarın gücü, iktidar olmayanları itaat ettirebilme kuvvetidir. Belirsizlik ve bilinmezlik insanı korkutur. Korkunun giderilmesi için belirsizliklerin ortadan kalkması yani ortaya çıkması, görünmesi ve bilinmesi gerekir. Bu da bilgiyle mümkündür. Tam da bu noktada panoptisizm geçmişteki kontrol mekanizmalarından farklı olarak belirir ve iktidarın iktidar olmayanların düşünce ve davranışlarını kontrole etme isteğini karşılar.

Panoptik toplumda gözetleyen en büyük hayali, gözetlenenler hakkındaki en detaylı bilgileri bile kaçırmadan toplamaktır. İnsanların sadece davranış ve eylemleri değil, düşünceleri ve hatta duyguları da gözetlenmekte ve tüm bilgiler kaydedilmektedir. Son yıllarda yaşanan Cambridge Analytica skandalı, Facebook ve X platformları özelinde gündeme gelen algoritmaların yanlılığı ve sosyal medya platformlarının kullanıcılara ilişkin hiçbir veriyi silmediklerini ortaya koyan gelişmeler bunun kanıtı niteliğindedir. Geçmişten günümüze insan kontrolü elinde bulundurma isteğinden hiç vazgeçmemiş ve bu sayede çeşitli ve etkili gözetleme biçimleri geliştirilmiştir (Giddens, 2008, s. 24). Gücü elinde bulunduranlar sahip oldukları gücü devam ettirebilmek için insanların yaşam pratikleri ve düşünce tarzlarından haberdar olmak zorundalar. Bu sebepten, herkesin meşruluğunu kabul ettiği ya da en azından buna inandığı bir düzen oluşturur ve bu düzeni hayatın tüm alanına dayatarak bireyleri kontrol dışı ve aykırı bir şey yapmaktan uzak tutarlar. Yani iktidarın gözü her yerdedir. İnsanlar okuldayken, çalışırken, gezerken, eğlenirken, hatta evindeyken ve uyurken de gözetim altındadır (Canalp, 2018, s. 8). Günümüz insanı, ölü taklidi yapan örümceğin ağına takılan sinek misali ağa yakalanmıştır. Bir kere görüldükten ve kimliğini teşhir ettikten sonra artık kaçış söz konusu değildir.

Panoptikon kavramına ilişkin dikkate değer bir husus ise, gözetleyeninin görünmeden gözetlemesidir. Bu da gözetlemenin daha etkin ve kapsamlı

yapılabilmesini mümkün kılmaktadır. Her an “gözetlendiği” algısını yaratan bu model, gözetlenene hiçbir sır alan ya da mahrem alan bırakmayarak kendisinin zayıf olduğunu kabullendirir. Dolayısıyla gözetlenen, her an kontrolün başkasında olduğunu hisseder, kabullenir ve içselleştirir. Sonuçta kendi düşünce ve fiiliyatının gardiyanına ya da bir yasakçısına dönüşür (Köse, 2011, s. 200-201). Bir başka ifadeyle gözetlenen oto-sansür ve oto-kontrol uygular.

Günümüzde küresel kapitalizm yeni teknolojileri, özellikle de iletişim teknolojilerini kullanarak toplumsal denetim ve gözetimi sağlamaktadır. İktidar artık kaba kuvvete, silah zoruna, maddi kısıtlama ve fiziksel şiddete ihtiyaç duymamaktadır. Bunların yerine sadece bir bakış tüm kontrolü sağlar. Bu bakışı hisseden herkes bu bakışın hakimiyetini ve kutsallığını kabullenmiş ve içselleştirmiştir. Gözün iktidarı olarak küreselleşen bu durum, toplumsal özgürlükleri yok etmekte, baskıcı gözetim toplumunu yeniden üretmekte ve biçimlendirmektedir. Nihayetinde herkes kendi üzerinde kusursuzca işleyen bir kontrol mekanizmasını kendi elleriyle kurmaktadır. İktidar devletin baskıcı rejimiyle değil bireylerin hür iradeleriyle inşa edilmektedir (Foucault, 1992, s. 142). Bu süreçte bireylerin iktidara duydukları bağımlılık, iktidarın devamlılığını sağlayan en temel faktördür.

Kulenin Yeni Gözetleyicisi: Süperpanoptikon

Bilgisayar ve ağ temelli oluşturulan yüksek teknoloji ve iletişim araçları günümüzde panoptikonu hapishanelerden, eğitim kurumlarından ve hastanelerden alıp hayatımızın her köşesine yerleştirmiştir. O gözetleme kulesi, taş ve tuğlalardan örülü kapalı ortamlarda değil insan hayatının her yanına ve her anına görünür ve görünmez ağlarla kurulmuştur.

İlk olarak Mark Poster tarafından kullanılan süperpanoptikon kavramı özünde, yüksek teknolojik gelişmelerle ortaya çıkan yeni gözetleme modelini ifade etmektedir (Lyon, 2006, s. 231-241). Günümüzde kullanılan telefon, bilgisayar, internet, sosyal medya araçları, GPS, Mobil Elektronik Sistem Entegrasyonu (MOBESE), kameralar, dinleme cihazları, her türlü kartlar, internet alışverişi vb. bilgisayar ve ağ temelli geliştirilen tüm teknolojik imkanlar aslında, o dairesel ve birkaç katlı olarak tasarlanmış büyük hapishanenin ortasındaki gözetleme kulesinin birer modern gözetleyicisinden başka bir şey değildir. Günümüzde o kulenin modern gözetleyicileri; işlerini öyle severek yaparlar ki, bireyi

çalışırken, dinlenirken, sokakta yürürken, alışveriş yaparken, çevresiyle iletişim kurarken, evinde dinlenirken ve uyurken de gözetlemektedir. Hatta bu gözetim; eylem ve tutumları gözetlemenin de ötesine geçerek his, duygu ve düşünceleri de kapsamaya başlamıştır.

Süperpanoptikonun üç farklı işlevinden söz edilebilir: tanımlama, sınıflandırma ve değerlendirme. Tanımlama, kimlik bilgilerinin elde edilmesi, profilin oluşturulması yani bireyin kim olduğunun belirlenmesini ifade eder. Dijital ortamda doldurulan formlar, alışveriş yaparken kullanılan kişisel bilgiler, herhangi bir uygulamayı indirirken ve kullanırken girilmesi istenen bilgiler ve verilen izinler hepsi aslında bireylerin kimliklerinin tanımlanmasına ve profillerinin oluşmasına olanak tanımaktadır. Sınıflandırma, dijital ortamda yapılan tercihlere göre bireylerin ne tür insanlar olduklarına karar verme ve bir kategorize etme işlemidir (Gandy 1996, s. 132). Örneğin bireyin yaptığı çevrimiçi alışveriş verilerine dayanarak, bireyin gelir durumu, sosyal statüsü, satın alma gücü, eğitim seviyesi, ideolojik görüşü, inancı, alışkanlıkları, artı ve eksi yönleri, sağlık sorunları ve hatta psikolojik durumu gibi bilgiler sınıflandırılır ve kategorize edilir. Değerlendirme işlevi ise, bireyin mevcut kontrol mekanizmaları içerisinde büyük çoğunlukla uyumlu hareket edip etmediğini, aykırı görüşe sahip olup olmadığını ölçme işlevidir (Gandy 1996, s. 132). Bireylerin dijital ortamda yaptığı tercihleriyle büyük çoğunlukla uyumlu görüş ve davranışlarda olup olmadıkları, kulenin gözetleyicileri için hayati önem taşımaktadır.

Sinoptikon ve omniptikon

Norveçli sosyolog Thomas Mathiesen tarafından ilk kez kullanılan sinoptikon kavramı, “çok”un “az”ı izlemesini ve gözetlemesini ifade eder (Okmeydan, 2017, s. 60). Bu modelde en önemli faktör, gözetleyen ve gözetlenenin konumunun değişmesidir. Modele göre büyük çoğunluk azınlığı izler, gözetler, takip eder ve taklit eder. Gözetleyen büyük çoğunluk bazen gerçek olan karakterleri bazen de gerçek olmayan olay ve karakterleri izler (Öztürk, 2013, s. 41). Bu gözetleme sürecinde gözetleyen de gözetlenen de kendi rızasıyla ve büyük memnuniyetle sürece dahil olur. Sinoptikon modelinin temelinde iletişim teknolojileri ve araçları bulunur. Geniş coğrafik konumlara yayılan, farklı demografik özelliklere, sınıf aidiyetine, dünya görüş ve yönelimlere sahip bireyler, kültür endüstrisinin ürettiği tek boyutlu ve benzer mesajları tüketirler. Tüketilen bu mesajların içerikleri genellikle önemli ya da önemli olduğunu düşünmemiz istenen

kişilerden, gerçek ya da gerçek olmayan olay ve olgulardan, egemen ya da dayatılmak istenen düşünce ve görüşlerden oluşmaktadır. Ayrıca bu içerikler ne kadar önemli olursa olsun, izleyenler bu süreçte aktif katılımcı değil birer pasif izleyiciden ibarettir.

Sinoptik toplumda izleyenler, yalnızca izlenen kişi ve olaylarla değil aynı zamanda diğer izleyenlerle de bir bağ oluşturur ve onlara bağlanırlar. Fakat bu bağ, gerçek bir bağdan çok imgelemiş ve sembolik bir bağdır. İzleyenler ancak hayal dünyasında birbirlerine bağlanırlar. Böylelikle kitle iletişim araçlarından yayılan mesajlarla kurulan bağ, görünmez bir disiplinin içselleştirilmesine ve oto-kontrol mekanizmasının oluşmasına yarayacaktır. Artık iktidarın iktidar olmayanları izlemesine gerek yoktur. Kontrol, sembol ve imgelerle kendiliğinden sağlanacaktır (Öztürk, 2013, s. 42). Güç sahiplerinin ellerinde bulunan iletişim araçları kendi etrafında kümelenen ve izlemek için her an hazır olan izleyicileri gerçek dünyadan alıp başka bir dünyaya seyahat ettirecektir.

Özetle ifade etmek gerekirse, panoptik kulenin gözetleyicileri gözetlenene ve gözetlenenler ise kulenin gözetleyicilerine dönüşmüştür. Panoptikon bireyleri belli mekâna toplayıp sürekli izleme kaygısındaiken, sinoptikon bireyleri kayıtsız, koşulsuz, kendi rızalarıyla ve eğlenceyi içine katarak gözetleme ve izleme konumuna taşımıştır. İzleyenler belli ölçülere göre seçilen kişileri son derece haz ve zevkle izlemektedir. İzlenenler de kendi rızasıyla görünür olmaktan memnun ve son derece mutludurlar. Tam da bu noktada bir başka kavram olan omniptikon karşımıza çıkmaktadır: haz, eğlence ve zevk arayışındaki gönüllü gözetlenme. Çoğunlukla siyaset, iş, sanat, magazin, spor ve bilim dünyasından gelen gözetlenenler, gözetleyenlere belli düşünce ve yaşam tarzını sergilerler. Yani gözetlenenlerde izlendiklerine dair bir düşünce, tutum, davranış, söylem, öğrenme ve imrenme oluşur. Bu durum hem gözetleyenin hem de gözetlenenin gönüllülüğü esasına dayanır ve her iki özne de bu durumdan gayet hoşnutturlar. Bu izleme eylemi rızaya dayalı, son derece eğlenceli, sürekli tekrarlanan ama her zaman yeni haz ve heyecan vaat eden nitelikte olduğu için baskıya ve denetlemeye ihtiyaç duymaz. Zira izleme eylemine yüksek dozda eğlence eklendiği için gözetlenenler baskı ve denetim altında olduklarını hiçbir zaman hissetmezler. Yani büyük çoğunluk, azınlığı izlerken gerçek dünyadan ve dolayısıyla gerçek sorunlarından uzaklaşmaktadır.

Farklı Gözetim Modellerinin Bir Aradalığı

Yeni iletişim teknolojilerinin gündelik hayatın her yanını sarıp sarmaladığı günümüz koşullarında gözetim, sadece kamusal alana değil bireylerin mahrem ve sır alanlarına kadar yayılmıştır. Bentham'ın panoptikonu, yaşadığımızda dünyada süperpanoptikon'a dönüşmüştür. Fiziksel gözetleme kuleleri ve gözetleyicileri yerlerini sanal kulelere ve sanal gözetleyicilere bırakmıştır. Bu da güç sahiplerine yani teknolojinin, paranın ve iktidarın sahiplerine, bireylerin ve toplumun düşünce ve davranışlarını teker teker ya da bir bütün olarak okuma, analiz etme, kontrol etme ve böylelikle daha kolay yönetebilme imkânı sunmaktadır. Bireyler bu gözetleme kulesine (teknolojiye) öylesine bağımlı hale gelmiştir ki, yapılan her eylemin ne olduğu, sıklığı, şiddeti, etkisi, amacı ve sonucu her an gözetlenmektedir (Robins ve Webster, 1998, s. 51).

Süperpanoptikon'un panoptikon'u tamamen devre dışı bıraktığı ya da panoptikonun günümüz koşullarında geçerliliğinin olmadığı yönünde bazı görüşler bulunsa da aslında bu iki gözetleme modelinin sınırlarını net olarak ayırmak zordur. Zira günümüzde panoptik gözetim modelinin hala işlemekte olduğu mekanlar vardır. Örneğin, alışveriş merkezleri, bankalar, hastaneler, okullar vb. yerlerdeki güvenlik görevlileri. Bu kişiler esasında panoptik kulenin birer gözetleyicileridir. Bununla birlikte bu mekanlara yerleştirilen ve gözetlenenlerin kullandıkları kişisel teknolojik aletler ise süperpanoptik gözetleyicilerdir. Dolayısıyla günümüz koşullarında panoptik ve süperpanoptik gözetleme modeli bir arada ve iç içe işlemektedir. Bu noktada dikkat çeken husus; panoptikondan farklı olarak süperpanoptikonda, gözetlenen kendi rızasıyla gözetlenmeyi ve izlenmeyi önceden taahhüt ve kabul etmiştir.

Sinoptikon'da ise aynı anda panoptik ve süperpanoptik modellerle gözetlenmekte olan birey yine benzer araçları kullanarak toplumun az bir kısmını teşkil eden seçkinleri gözetlemektedir. Gözetlenen seçkinler elbette bu gözetlenmeyi gönül rızasıyla kabul etmiştir. Gözetleyici konumunda olan bireyler gözetlenen olmakla yetinmeyip gözetlenmek isterler. Tam da bu noktada omniptikon kavramı devreye girer. Artık gözetleyen ve gözetlenen, rızaya dayalı bir gözetleme mekanizmasının öznesidir. Örneğin bu özneler bir alışveriş merkezinde dolaşan vatandaş, vatandaşın elindeki telefon, orada bulunan güvenlik görevlileri, alışveriş merkezinin güvenlik kameraları, kameraları izlemekte olan görevliler, kayıtların depolandığı veritabanları, veri tabanlarının yöneticileri ve sahipleri ve nihayetinde bu verileri istediği gibi kullanma kabiliyetine sahip kimselerdir. Her özne

bulduğu imkanlar ölçüsünde başkalarını gözetlemekte ve aynı zamanda başkaları tarafından gözetlenmektedir. Yani her bir özne panoptikon, süperpanoptikon, sinoptikon ve omniptikon'un bir arada, içiçe ve mükemmel bir biçimde işlediği bir dünyanın vatandaşıdır. Bu dünya her şeyin çıırılçıplak olduğu, soyulmuş, sergilenmiş, hiç kimsenin mahremiyeti ve sırrının olmadığı şeffaf bir dünyadır. Han (2012, s. 11)'in deyişiyle, kapitalist ekonomi her şeyi çıplaklığa ve teşhire zorlar. Teşhir tek başına değer üretir. Yani karanlık sona ererek bireyler aydınlığa kavuşmuştur ve görünmekten ziyade daha görünür olmayı düşünürler.

Düşünce ve İfade Özgürlüğü

Özgürlük kavramının etimolojisine bakıldığında Türkçe'de "kişinin benliği" anlamına gelen "öz" kökünden türetildiğini anlamak mümkündür (Hançerlioğlu, 2000, s. 102). Özgürlüğün eş anlamlısı olan "hürriyet" ise Arapça'dan dilimize yerleşmiş bir kelimedir ve "esir olmayan, bağlı olmayan, zorlanmamış olan, dışarıdan müdahaleyi kabul etmeyen, serbest" anlamındaki "Hür" kökünden türetilmiştir (Develioğlu, 1992, s. 466). Özgürlüğü basitçe "her istediğini yapabilme kabiliyeti" şeklinde tanımlamak mümkün olsa da bu tanım kapsayıcı olmayan, müphem ve ilkel bir tanım olarak yalnız hayvanlar için geçerli olabilmektedir. Örneğin, böyle bir özgürlük uçsuz bucaksız bir yaylada istediği gibi otlayan ve koşmakta olan at için geçerli olur (Topçu, 1998, s. 143-144). Ancak hayvanlar için geçerli olan bu özgürlük, insanlar için geçerli olamayacaktır. Dolayısıyla özgürlüğü daha geniş bir perspektiften "herhangi bir kısıtlama ya da zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama durumu" (Eren,1988, s. 1148) şeklinde tanımlamak mümkündür. Farklı bir ifadeyle özgürlük "zorlamanın yokluğu, tutuklu olmayan bir varlığın hali, bir eylemde bulunma veya bulunmama iktidarındır" (Öner, 1995, s. 12). Başka bir tanıma göre ise özgürlük kişinin kendi kendisini belirlemesi, denetlemesi, yönlendirmesi ve düzenlemesidir (Cevizci, 1997, s. 537).

Sartre (1968, s. 77)'a göre insan özgür olmaya mahkûmdur. Zira hiçbir özrü olmaksızın atılmıştır, dünyaya. Ölümsüz değerlerden yoksun olduğu için kendi değerlerini kendisi yaratması gerekir. Rousseau (2012, s. 4) "Toplum Sözleşmesinde" şöyle yazar: "İnsan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur". Yani özgürlük, insan olarak var olmanın en temel ön koşuludur. Özgürlüğü negatif özgürlük ve pozitif özgürlük olarak ikiye ayırmak mümkündür. Negatif özgürlük, insanın dışarıdan gelen herhangi

bir keyfi müdahale, baskı ve zorlamaya maruz kalmadan kendi inanç, değer ve isteklerine göre davranabilmesidir. Bu özgürlük anlayışının temeli, bireye bir şeyler sunulması ve sağlanmasına değil, müdahale edilmemesine ve zorlanmamasına dayanmaktadır. Bireylerin özgür olabilmesi için dışarıdan bir şeyler sunuluyor ve sağlanıyorsa bu pozitif özgürlüktür (Yılmaz, 2003, s. 37).

Düşünce özgürlüğü, bireyin serbestçe fikir edinebilme, edindiği fikir ve kanaatlerden ötürü kınanmama ve bunları, bütün meşru yolları kullanarak dışa vurabilme imkânı ve serbestliğidir (Tanör, 1969, s. 15). Düşünce özgürlüğü, bireyin özgür düşünme yetisine sahip olmasıyla birlikte düşünce ve kanaatlerini serbestçe açıklayabilme hürriyetidir. Bu özgürlük aynı zamanda başka düşüncelere ulaşabilme özgürlüğünü, din ve vicdan özgürlüğünü de kapsar (Aliefendioğlu, 1996, s. 12). Farklı bir tanımla düşünce özgürlüğü, bireylerin bilgiye ve düşünceye serbestçe ulaşabilmesini, bireysel düşünce ve kanaatlerinden dolayı kınanmamasını ya da suçlanmamasını, görüş ve fikirlerini herhangi bir dış müdahaleyle karşılaşmadan tek başına ya da topluca açıklayabilmesini, başkalarına iletebilmesini ve savunabilmesini ifade eder (Özbudun, 1995, s. 3). Düşünce özgürlüğü esasında bütün özgürlüklerin temelidir. Diğer bütün özgürlükler düşünce özgürlüğü üzerine kuruludur. Zira özgürlük düşüncesi, özgürlük arayışı, özgür düşünme ve eylemde bulunma ilk önce beyinde, yani insanın düşüncesinde başlar. İfade özgürlüğü ise hukuktan sosyolojiye, felsefeden iletişime kadar olan birçok bilim dalında tartışılan, kafa yorulan ve tanımlanmaya çalışılan önemli kavramlardan biridir. Kavramın tam olarak nasıl tanımlanması gerektiğiyle ilgili ortak bir kanaat bulunmasa da kısa ifadelerle şu şekilde tanımlamak mümkündür: “bir düşünce, fikir, inanç, duygu ve tutumun meşru yollarla açığa vurulması ya da dış dünyaya yansıtılmasıdır” (Erdoğan, 2001, s. 8). Başka bir tanıma göre ise ifade özgürlüğü, “her türlü bilgi, düşünce ve fikri edinme, edindiği düşünce fikirler arasında tercih yapma, edindiği fikir ve düşünceleri dışa vurma ve yayma ya da dışa vurmama ve yaymama serbestini de içine alan geniş süreçtir” (Sunay, 2000, s. 528). Bu tanımlardan anlaşılacağı üzere, ifade özgürlüğü her türlü bilgi (mesaj, haber, fikir, düşünce, kanaat, tutum vb.)’yi meşru yöntem ve araçlarla edinme ve bunları açıklama ya da yayma hürriyetini ifade etmektedir.

İfade özgürlüğünü hukuki güvence altına alan uluslararası sözleşmeler ve farklı ulusal anayasal maddeler bulunmaktadır. İfade özgürlüğü ilk

defa 12 Haziran 1776 tarihli Virginia Haklar Bildirgesinde yer almış ve korunmaya çalışılmıştır. Aynı çağdan 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinin 11. maddesinde düşüncelerin ve inançların serbestçe aktarımı insanın en değerli haklarından biri olarak tanımlanmıştır. 10 Aralık 1948 tarihli Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde de ifade özgürlüğüyle ilgili maddeler (İHEB madde 18 ve 19) yer almaktadır. 3 Eylül 1953 yılında yürürlüğe giren İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi (İHAS)'nde ise düşünce ve ifade özgürlüğüne dair daha açıklayıcı ifadeler bulunmaktadır (Odman, 1995, s. 22). Sözleşmenin 10. maddesine göre (https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_tur);

1. Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları gözetilmeksizin, kanaat özgürlüğünü ve haber ve görüş alma ve de verme özgürlüğünü de kapsar. Bu madde, Devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine tabi tutmalarına engel değildir.

2. Görev ve sorumluluklar da yükleyen bu özgürlüklerin kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin yayılmasının önlenmesi veya yargı erkinin yetki ve tarafsızlığının güvence altına alınması için gerekli olan bazı formaliteler, koşullar, sınırlamalar veya yaptırımlara tabi tutulabilir.

Demokrasinin özünde eleştiri ve muhalefet vardır. Eleştiri ve muhalefet de düşüncenin özgürce ifade edilmesiyle mümkündür. Dolayısıyla çoğulcu ve katılımcı demokrasinin inşası, sürdürülmesi ve gelişebilmesi için düşünce ve ifade özgürlüğü hayati öneme sahiptir. Teorik olarak bakıldığında, ifade özgürlüğü, tüm insanların eşit olarak sahip olması gereken bir haktır. Fakat bazı mesleklerin özellikleri ve ifade edilmek istenen düşüncenin niteliklerine göre bu hak pratikte eşitsiz olarak kullanılmaktadır.

SUSKUNLUK SARMALI

Elisabeth Noelle Neumann'ın (1977) "The Spiral of Silence: A Theory of Public Opinion" (Kamuoyu: Suskunluk Sarmalının Keşfi) adlı çalışmasında ortaya koyduğu Suskunluk Sarmalı Kuramı zaman içerisinde geçerliliğini koruyarak medyanın kamuoyu üzerindeki etkisini açıklayan

önemli bir kuram olmayı sürdürmektedir. Kurama göre bir grup içerisinde hâkim olan egemen görüş, farklı görüşü benimseyenleri dışlamakla tehdit eder. Toplum içinde egemen/hâkim görüşe sahip olanlar ya da bu görüşü benimseyenler kendi görüşlerini daha rahat ifade eder ve kendilerini güvende hissederler. Buna karşılık egemen görüşten farklı görüşlere sahip bireyler ise dışlanma korkusuyla görüşlerini ifade etmekten çekinirler ve vazgeçerler. Böylelikle egemen ya da genel kabul görmüş fikirler kendine daha fazla ifade edilme imkânı bulurken, muhalif ya da aykırı görüşler daha az ifade edilmektedir. Neumann (1998)'a göre muhalif/farklı görüşler bir kere ifade edilmedikçe ya da daha az ifade edildikçe, ifade edilme olasılığı gittikçe daha da azalacaktır (s.234). Sarmala yakalanan muhalif görüş bu şekilde sürekli bastırılmaya ve egemen görüş de daha gür sesle ifade edilmeye devam edecektir.

Kuramda ortaya konulan varsayımlara göre bireyler kendi görüşlerini ifade etmeden önce çevrelerini gözlemleyerek hangi görüşlerin egemen ve yükselişte olduğunu saptamaya çalışır (Neumann, 1998, s. 234). Eğer bireylerin görüşleri mevcut egemen görüşle örtüşüyor ya da gelecekte kabul görme olasılığı yüksekse bu görüşlerini ifade etme olasılığı daha yüksek olmaktadır. Bunun nedeni bireylerin yaşadığı genel çoğunluk tarafından dışlanma korkusudur. Eğer bireyin görüşleri o anda ya da o esnada egemen görüşle uyumlu değilse, lakin gelecekte egemen görüşe yükselme olasılığı kuvvetliyse, dışlanma korkusu bireyi çok fazla etkilememektedir. Suskunluk sarmalının bir başka yönü, sarmalın herkes için geçerli olmadığıdır. Yani sabit görüşlü bireylerin her koşulda görüşlerini dile getirmekten çekinmedikleridir. İsviçre'de bireylerin gündeme ilişkin görüşlerini ne oranda ifade edip etmedikleriyle ilgili yürütülen bir çalışmaya göre, sabit görüşlü bireyler görüşlerinde kararlılırlar, çevresinden ve egemen görüşlerden etkilenmezler, fikirlerini ifade etmekte ısrarcıdırlar (Matthes, vd. 2010, s. 775).

Neumann “Turbulences in the Climate of Opinion: Methodological Applications of the Spiral of Silence Theory” (Kamuoyu İkliminde Türbülanslar: Suskunluk Sarmalı Kuramının Metodolojik Uygulamaları) başlıklı çalışmasında Suskunluk Sarmalını şu dört faktörle açıklar (Neumann, 1977):

1) Sosyal bir varlık olan insan doğası itibariyle çevresi tarafından dışlanmaktan korkar. Her zaman çevresince saygı görme ve sevilme

beklentisi taşır.

2) Çevresi tarafından gelen dışlanma riskini önlemek ve saygınlığını koruyabilmek için çevresinde olan biteni yakından takip eder. Hangi tür görüş ve fikirlerin yükselişte olduğunu saptamaya çalışır. Nihayetinde kendilerini toplumun egemen görüşüyle uyumlu şekilde ifade etmeye ve davranmaya çalışırlar.

3) Toplumdaki egemen görüş ve davranışları durağan ve değişime açık olarak iki gruba ayırmak mümkündür. Görüş ve davranışların durağan, sabit ve kesin olduğu durumlarda bireylerin mevcut egemen görüşle uyumlu görüş ifade ederek toplumun genel çoğunluğuyla paralel hareket etmesi gerekir. Eğer egemen görüşe karşı fikir beyan etmek istiyorsa toplum tarafından dışlanma ve yalnızlaştırılma riskini göze almış olması gerekir. Egemen görüşün değişime ve tartışmaya açık olduğu durumlarda ise, birey toplum tarafından dışlanma korkusuyla karşı karşıya kalmayacak görüşleri bulup ifade etmeye çalışır.

4) Bireyler, içinde bulunduğu toplumu gözlemleyerek kendi görüşlerinin toplumda yükselişe geçtiğini fark ettiğinde, dışlanma riskinden korkmadan görüşlerini ifade etmeye başlar. Aksi durumda yani kendi görüşlerinin toplumun genel çoğunluğu tarafından benimsenmediğini ve geri plana itildiğini fark ettiğinde, içine kapanır, konuşmaktan vazgeçer ve susmayı tercih eder.

Panoptik Toplumda İfade Özgürlüğü ve Suskunluk Sarmalı Paradoksu

Yeni medya teknolojilerinin hızlı gelişmesi ve yaygın olarak kullanılması bireylerin bilgiye ulaşma ve düşüncelerini ifade etme şeklini derinden etkilemiştir. Geleneksel medyadan farklı olarak yeni medyada kullanıcılar zaman ve mekân kısıtlaması olmadan farklı formatlarda içerik oluşturabilmekte ve diğer kullanıcıların ürettiği içeriklere rahatlıkla erişebilmektedir. Yeni medya hem sahip olduğu teknik özellikler hem de kullanım kolaylığı nedeniyle, bireylere kolay iletişim kurma, kendini cesurca ifade etme, sosyalleşme ve kamuoyu oluşturma gibi birçok avantaj sunmaktadır.

Liberal/ana-akım geleneğine mensup araştırmacılar yeni medyanın yukarıda belirtilen avantajlarına odaklanarak iyimser bir bakış açısıyla

yeni medyanın düşünce ve ifade özgürlüğünü genişleteceğini ve düşünce ve ifade özgürlüğünün önündeki engelleri ve sınırları ortadan kaldıracacağını varsaymaktadır. Loader ve Mercea (2011)'in göreyeni iletişim teknolojilerinin sunduğu imkânlar geleneksel medyanın bilgi akışı ve kamuoyu üzerindeki tekeli kırma ve bununla birlikte demokratikleşme sürecine belli ölçüde katkı sağlamaktadır (s. 759). Ayrıca yeni medya ortamı muhalif, aykırı ya da radikal fikirlerin kendine ifade alanı ve muhatap bulabileceği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır (Downey ve Fenton, 2003, s. 196). Bilgi üzerindeki tekeli kırma ve demokratikleşme sürecine katılımı arttırmak için yeni iletişim teknolojilerinin etkin olarak kullanılması hayati öneme sahiptir. Yeni medya bireylere çok yönlü, anında, etkileşimli bilgi akışı imkânı sağlamaktadır. Fakat demokratikleşme sürecine katkı sağlama potansiyeli olan yeni medyanın aksi yönde kullanılabilmesi ve diktatörlüğe katkıda bulunacağı potansiyeli de unutulmamalıdır (Kellner, 1997, s. 182). Nitekim otoriter rejimlerde siyasal iktidarların yeni medya teknolojilerini ve ortamlarını kitleleri manipüle etmek, yönlendirmek, kitleler üzerinde baskı ve kontrol oluşturma amaçlı kullanımı son zamanlarda sık görülen bir olgudur. Örneğin Çin Halk Cumhuriyeti'nde Amerikan menşeli sosyal medya platformlarının kullanımı yasaklanmış ve siyasal iktidar, toplumu ve bireyi gözetleme ve kontrol etme amaçlı kendi güdümündeki Wechat, QQ, TikTok vb. uygulamaların kullanımına sadece izin vermektedir. Benzer uygulamalara Rusya, İran, Kuzey Kore gibi ülkelerde de rastlanmaktadır. Tüm bunlar bir kez daha şunu kanıtlamaktadır ki; her teknolojinin avantajlarının yanında dezavantajları, olumlu yanlarının yanında olumsuz yanları da söz konusudur. Yeni iletişim araçları ve ortamları da bunun dışında değildir. Ortaya çıktığı ilk yıllarda özgürlük havarisi olarak övgüler dizilen yeni iletişim araçları ve ortamları, bugün artık gözetim toplumunu inşa etmenin ve sürdürmenin en etkili araçlarından biridir.

Suskunluk Sarmalı kuramına göre kamuoyunun oluşum sürecinde medya, temel bilgi kaynağı olarak aktif rol oynar. Bu süreçte medyanın önemli bir rol oynamasının nedeni ise insanların kamuoyunun dağılımı için baktıkları kaynak olmasıdır. Medya suskunluk sarmalını üç şekilde etkiler:

- 1) Medya hangi düşüncelerin toplumda baskın olduğuyla ilgili izlenimleri şekillendirir,
- 2) Hangi düşüncelerin çoğalmakta olduğuyla ilgili izlenimleri şekillendirir,

3) Düşüncelerin bir kimse tarafından toplum önünde, soyutlanmadan söylenebileceğiyle ilgili izlenimleri şekillendirir (Yüksel, 2013, s. 65).

Kuram çerçevesinde ortaya konulan medyanın bu işlevleri medyayı kamuoyu kaynağı olarak kullanan bireylerin suskunluk sarmalına girmesinde ya da suskunluk sarmalından çıkmasında bir rol oynamaktadır. Günümüzde geleneksel medyanın yanında yeni medyanın da suskunluk sarmalını kırıp kıramadığı ve bireylerin yeni medya ortamlarında kendi fikirlerini ifade etme konusunda ne kadar özgür olup olmadığı konusu tartışılmakta olan önemli konulardan biridir. Farklı ülkelerdeki araştırma merkezleri ve araştırmacılar bu konuyla ilgili birtakım araştırmalar yapmıştır. Örneğin Liu ve Famy (2011)'nin çalışmasında, bireylerin dijital ortamda daha az dışlanma korkusu yaşadığı ama egemen görüşler karşısında yine gerçek yaşamda olduğu gibi muhalif ya da aykırı fikirleri ifade etmekten kaçındıkları ortaya konulmuştur. Yani gerçek yaşamda kendi fikirlerini ifade etme isteği ile dijital ortamda kendi fikirlerini ifade etme isteği arasında bir benzerlik, bir uyum tespit edilmiştir. Gearhart ve Zhang (2014) tarafından yapılan bir başka araştırmada da suskunluk sarmalının sanal ortamlarda da geçerliliğini koruduğu yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Bunlara ilaveten, dijital tartışma platformlarıyla ilgili gerçekleştirilen bir başka araştırmada ise bireylerin yaşadığı genel çoğunluk ya da egemen görüş tarafından dışlanma korkusunun dijital ortamlarda da geçerli olduğu ve suskunluk sarmalının gerçek yaşamda olduğu gibi işlediği ortaya çıkmıştır (Askay, 2014, s. 1825). Gazetecilerin X (eski adıyla twitter) kullanımı ile ilgili Güney Kore'de yürütülen bir araştırmaya göre gazeteciler, X kullanıcılarının büyük çoğunluğundan farklı görüşe sahip oldukları durumlarda, kendi fikirlerini ifade etmekten kaçınmakta ya da çekingen davranmaktadır (Lee ve Kim, 2014, s. 273). X üzerine yürütülen bir başka araştırmanın bulgularına göre ise, X kullanıcıları, görüşleri egemen görüşle uyumlu olduğu zamanlarda fikirlerini daha cesurca beyan etmekte; muhalif ya da radikal görüşe sahip oldukları zamanlarda ise suskunluk sarmalına girmektedir (Miyata vd. 2015, s. 1140). Pew Araştırma Merkezinin 2014 yılında gerçekleştirdiği bir araştırmanın sonucunda sosyal medya kullanıcılarının mevcut egemen görüşten farklı bir görüşe sahip olduğu durumlarda, özellikle politik konularda fikir beyan etmede, kendi fikirlerini dile getirme konusunda sanal ortamda yüz yüze iletişimde olduğundan daha isteksiz olduğu ortaya çıkmıştır (Hampton vd. 2014, s. 58). Tüm bu araştırmaların sonucu göstermektedir ki yeni medya varsayıldığı gibi düşünce ve ifade özgürlüğünün serbestçe gerçekleştiği

ortamlar olmaktan çok bireylerin kolaylıkla suskunluk sarmalına girdiği ortamlardır.

Suskunluk sarmalının yeni medya ortamında geçerli olabilmesini belirleyen önemli bir faktör, fikir beyan etme seçenekleriyle ilgilidir. Örneğin, konu ya da fikir beyan edilecek tema ve anonimlik gibi. Gerçek kimlikleriyle gerçek ortamda görüş beyan etmek istemeyen bireyler, muhalif görüşlerinin ortaya çıkaracağı sonuçları göze alamadıkları için sanal ortamda anonim kimlikle görüş beyan etmeyi tercih ederler. Anonim kimlik, konuşma ve düşünceyi ortaya koyma isteğini artırır, başkalarına ya da egemen görüşe uyum eğilimini belli oranda zayıflatır (Mutz, 1998, s. 197-217).

Yeni medyanın özgürleştirici ve bireysel ya da toplumsal olayları geniş kitlelere duyurma gücü reddedilmemekle birlikte güç sahiplerinin ya da kulenin gözetleyicilerinin her türlü toplumsal kıpırdanma ve hareketlenmeleri önceden bilebilme, öğrenme, denetleme ve ona göre hamle yapması için büyük fırsatlar sunduğu da kabul edilmektedir (Uldam, 2016, s. 201). Yeni medyaya şüpheli yaklaşanlar, farklı fikir ve görüşlerin ifade edilmesiyle çoğulcu demokrasinin inşasına katkıda bulunduğunu ifade etmekle birlikte muhalif ve farklı görüşlerin tiranca bastırılması için kullanılacağından endişe duymaktadır (Shirky, 2011, s. 38). Başka bir anlatımla modern dönemde dijital iletişim teknolojilerinin gelişimine bağlı olarak artan enformasyonun demokrasi idealini gerçekleştireceğine dair iyimser görüş liberal bakış açısı içinde genel kabul görse de eleştirel kuramcılar, bu iletişim teknolojilerinin sahip olduğu olanakları egemenlik, güç ve iktidar alanı yaratmak için kullanılabileceğini ortaya koymaktadır (Geray, 2002: 28-48).

İnternet ve sosyal medya, yurttaşlar hakkında bilgi toplamak ve gözetleme işlevini yerine getirmek için kullanılan bir denetim mekanizması işlevi sunmaktadır ve bireylerin sanal ortamda bulunması ve orada kendi fikir ve görüşlerini ifade etmesine yönelik yürütülen araştırmalarda dikkat çeken ve bireyleri kaygılandıran en önemli husus, gözetlenme endişesidir. Sanal ortamlar bireylere geniş bir özgürlük alanı tanıdığı kadar çeşitli güç odakları (ticari kuruluşlar, hükümetler, siyasi partiler, ideolojik kuruluşlar ve terör örgütleri vb.)'nin kendi amaçları doğrultusunda bireyleri izleyebilmesine ve gözetlemesine son derece elverişli bir araç olmuştur. Bireyler her ne kadar diğer bireyleri ve kulenin gözetleyicilerini (izin verilen ölçüde) izleme ve gözetleme imkânına sahip olsa da kulenin gözetleyicilerinin

ayrıcalıklı bir gözetleme imkânınsa sahip oluşu, nihayetinde yine merkezileşmiş bir gözetleme sistemine işaret etmektedir (Trottier 2011, s. 5). Sahip olduğu bir takım yeni özelliklerden dolayı yeni kamusal alan, düşünce ve ifade özgürlüğü ve çoğulcu demokrasiye katkı gibi vaatlerde bulunan yeni medya, gözetimden ötürü bu sözünü tutamamıştır.

SONUÇ

Hızlı gelişen yüksek teknoloji ve bu teknolojilerin yoğun olarak yansıdığı alanlardan biri olan yeni medya bireylerin hayatlarına birçok kolaylıklar getirmiştir. Örneğin, bireyler birçok bilgiye anında, son derece düşük bir maliyetle, mekân ve zaman kısıtlaması olmadan erişebilmekte, depolayabilmekte ve geniş kitlelere aktarabilmektedir. Sadece profesyonel medya mensuplarının düşünce beyan edebildiği, yalnızca ana akım medya ve çalışanlarının kamuoyu oluşturma imkânlarının bulunduğu iletişim biçiminin yerini yeni medya araçlarını kullanabilen herkesin görüş ifade etme, bilgiye ulaşma, bilgiyi yayma ve gündemi etkileyebilme gücüne sahip olduğu yeni bir iletişim şekli almıştır. Düşük maliyet, hızlilik, kullanım kolaylığı, multimedya, güçlü etkileşim ve bol içerik gibi özellikleriyle geleneksel iletişim anlayışını ve enformasyon akışını derinden sarsmıştır. Bireyler kendi düşüncelerini farklı formatta farklı araç ve yöntemlerden yararlanarak ifade etme imkânı elde etmiştir.

Teknolojiye iyimser yaklaşanlarca, yüksek teknolojilerle kuşatılmış dünyamızda yeni medyanın bu özellik ve avantajları göz önüne alındığında, düşünce ve ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü ve iletişim özgürlüğü gibi konularda birçok ilerleme kaydedildiği ve bireylerin dijital dünyada gerçek yaşamda olduğundan daha da özgür ve rahat hareket edebildiği varsayılır. Fakat gerçek yaşamda geçerli olan suskunluk sarmalı sanal ortamda da geçerli olmakta ve hatta bazı durumlarda gerçek yaşamda olduğundan daha etkin işlemektedir. Bireyler bir yandan istedikleri bilgiye ulaşabilir ve istediği düşüncüyü ifade edebilirken diğer yandan da sıkı bir denetim ve gözetim altındadır. Ekonomik ya da politik güce sahip olanlar ellerindeki yüksek teknolojik aygıtlar ve bilgisayar-ağ temelli cihazlar yardımıyla toplumu sınırsız denetleme ve gözetleme kudretine sahipler. Bireylerin ulaşabildiği ve ifade edebildiği bilgiler sadece kulenin gözetleyicilerinin izin verdiği kadardır. Dolayısıyla dijital ortamlar her ne kadar düşünce ve ifade özgürlüğüne imkân verir gibi görünse de bireylerin her an gözetleniyor olması onların özgür düşünmesine ve düşüncelerini özgürce

ifade etmelerine imkân vermemektedir. Suskunluk sarmalı dijital çağda da işlerliğini korumaya devam etmekte ve ifade özgürlüğünün önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır. Bunun ardındaki en büyük nedense gözetimdir.

Özetle ifade etmek gerekirse, gelineen noktada yeni medya sahip olduğu tüm imkân ve özelliklere rağmen yeni kamusal alan oluşturma, düşünce ve ifade özgürlüğünü ilerletme, azınlık seslerin duyurulması ve çoğulcu demokrasiye katkı konularında ettiği vaatleri gerçekleştirememektedir. Suskunluk sarmalını kıramamaktadır. Kullanıcılar dijital ortamı güvenilir bulmamakta ve yüz yüze iletişimde hissettiği endişe ve korkuyu dijital dünyada da fazlasıyla hissetmektedir. Dijital araçların hem siyasi hem ticari güç odakları tarafından gözetleme ve denetleme amacıyla kullanması bireylerin daha fazla suskunluk sarmalına girmesine yol açmaktadır. Hayatının her anında gözetlenen ve gözetlendiğinin farkında olan bireyler düşüncelerini özgürce ifade etmekten, özgür düşünmekten ve hatta zamanla özgürlük düşüncesinden bilinçli ya da bilinçsiz olarak vazgeçmektedir.

KAYNAKÇA

Aliefendioğlu, Y. (1996). Düşünsel Özgürlük: İnsan Hakları Yıllığı (Dr. Muzaffer Sencer'e Armağan), *TODAİE*. 17 (18): 14-21.

Askay, D. A. (2014). Silence in the Crowd: The Spiral of Silence Contributing to the Positive Bias of Opinions in an Online Review System. *New Media & Society*, 17(11): 1811-1829.

Avrupa Konseyi (T.Y.) *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi* (https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_tur), Erişim Tarihi: 22.04.2024.

Canalp, A. (2018). Michel Foucault'nun Panoptikon Kuramı Bağlamında Sanat ve İktidar. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Cevizci A. (1997). *Felsefe Sözlüğü*. Ekin Yayınları.

Çoban, B., Özarslan, Z. (2008). *Panoptikon: Gözün İktidarı*. Su Yayınları.

Develioğlu, F. (1992). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Aydın Kitabevi.

Downey, J. Ve Fenton, N. (2003). New Media, Counter Publicity And The Public Sphere. *New Media & Society*, 5(2): 185-202.

Erdoğan, M. (2001). Demokratik Toplumda İfade Özgürlüğü: Özgürlükçü Bir Perspektif. *Liberal Düşünce*. 24: 8-13.

Eren, H. (1988). *Türkçe Sözlük 1-2*. Türk Dil Kurumu Basımevi.

Foucault, M. (1992). *İktidarın Gözü*. İmge Kitabevi.

Foucault, M. (2006). *Hapishanenin Doğuşu*. İmge Kitabevi.

Gandy, O. H. (1996). *Coming To Terms With The Panoptic Sort, Computers, Surveillance, And Privacy*. University Of Minnesota Press.

Geray, H. (2002). *İletişim ve Teknoloji*. Ütopya Yayınevi.

Giddens, A. (2008). *Ulus Devlet ve Şiddet*. Kalkedon Yayınları.

Hampton, Keith. N., Rainie, L., Lu, W., Dwyer, M., Shin, I., & Purcell, K. vd. (2014). *Social Media And Spiral Of Silence*. Washington Press.

Han, B. (2012). *The Transparency Society*. Stanford University Press.

Hançerlioğlu, O. (2000). *Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar ve Akımlar*. Remzi Kitabevi.

Hayal, S. (2013). *Biyo İktidar Gözetiminde Planlama: Tarlabaşı Kentsel Dönüşümü Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi.

Kellner, D. (1997). Intellectuals, The New Public Spheres, And Techno-Politics. *New Political Science*: 169-188.

Köse, H. (2011). *Synopticon' Evresindeki İletişim Ya Da Küresel Gözetim Toplumunda 'İktidar Görünmezliğinin Sonu*. Ayrıntı Yayınları.

Lee, N. Ve Kim, Y. (2014). The Spiral of Silence and Journalists' Outspokennes on Twitter. *Asian Journal Of Communication*, 24(3): 262-278.

Liu, X. Ve Fahmy, S. (2011). Exploring The Spiral of Silence in The Virtual World: Individuals' Willingness To Express Personal Opinions in Online Versus Offline Settings. *Journal of Media and Communication Studies*, 3(2): 45-57.

Loader, B. D. Ve Mercea, D. (2011). Networking Democracy? *Information, Communication & Society*, 14(6): 757-769.

Lyon, D. (2006). *Gözetlenen Toplum Günlük Hayatı Kontrol Etmek*. Kalkadeon.

Matthes, J., Morrison, K. R., Schemer, C. (2010). A Spiral Of Silence For Some: Attitude Certainty And The Expression Of Political Minority Opinions. *Communication Research*, 37(6): 774-800.

Miyata, K., Yamamoto, H., Ogawa, Y. (2015). What Affects The Spiral of Silence and the Hard Core on Twitter? An Analysis of the Nuclear Power Issue in Japan. *American Behavioral Scientist*. 59 (9): 1129-1141.

Mutz, Diana. (1998). *Impersonal Influence: How Perceptions Of Mass Collectives Affect Political Attitudes*. Cambridge University Press.

Noelle-Neumann, E. (1977). Turbulences In The Climate of Opinion: Methodological Applications of the Spiral of Silence Theory. *The Public Opinion Quarterly*. 41(2): 143-158.

Noelle-Neumann, E. (1998). *Kamuoyu Suskunluk Sarmalının Keşfi*. Dost Kitabevi.

Odman, T. (1995). Düşünceyi Açıklama Bağlamında Halkı Askerlikten Soğutma Suçu. *İnsan Hakları Merkezi Dergisi*. 5 (3): 22-33.

Okmeydan, S.B. (2017). Postmodern Kültürde Gözetim Toplumunun Dönüşümü: Panoptikon'dan 'Sinoptikon' Ve 'Omniptikon'a. *Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*. 8 (8):46-69.

Öner, N. (1995). *İnsan Hürriyeti*. Vadi Yayınları.

Özbudun, E., Güriz, A., Toroslu, N. (1995). Türkiye Bilimler Akademisi Düşünce Hürriyeti Hakkında Rapor. *İnsan Hakları Merkezi Dergisi*. 3 (1): 181-216.

Öztürk, S. (2013), Filmlerle Görünürlüğün Dönüşümü: Panoptikon, Süperpanoptikon, Sinoptikon. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*. 0 (36): 132-151.

Robins, K. Ve Webster, F. (1988). *Cybernetic Capitalism: İnformation, Technology, Everyday Life*. The University Of Wisconsin Press.

Rousseau, J.J. (2012). *Toplum Sözleşmesi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Sabahçı, B. (2023). Sanal Ortamlarda Panoptikon Kavramı ve Gözetim Toplumu. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 0 (13): 111-134.

Sartre, J. P. (1968). *Sanat, Felsefe ve Politika Üzerine Konuşmalar*. Çan Yayınları.

Shirky, C. (2011). The Political Power Of Social Media: Technology, The Public Sphere, And Political Change. *Foreign Affairs*, 90(1): 28-41.

Sunay,R. (2000). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Türk Ana Asasında İfade Hürriyetinin Korunması. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Milenyum Armağanı. 8: 1-2.

Tanör, B. (1969). *Siyasi Düşünce Hürriyeti ve 1961 Anayasası*. On İki Levha.

Topçu, N. (1998). *Bütün Eserleri 7: İradenin Dâvası-Devlet ve Demokrasi*. Dergâh Yayınları.

Trottier, D. (2011). A Research Agenda For Social Media Surveillance. *Fast Capitalism*. 8(1): 1-13.

Uldam, J. (2016). Corporate Management of Visibility and the Fantasy of the Postpolitical: Social Media and Surveillance. *New Media & Society*. 18(2): 201-219.

Yılmaz, A. (2003). *Çağdaş Siyasal Akımlar*. Vadi Yayınları.